

Postsparandet i sitt historiska, sociala och folkliga sammanhang

— en »postsparbankskolportör» berättar

av Harald Danielsson

Den historiska aspekten

År 1984 firades hundraårsdagen av gamla Postsparbankens tillblivelse. Flera gånger omstrukturerad, omdöpt och på andra sätt förändrad behöll den hela sitt sekel igenom målsättningen att vara en folkets och alla småsparares egen bank. Förändringar i tid och rum manade till lyhördhet och följsamhet, egenskaper som sedan städse skulle komma att ha en framträdande plats i folkbankens verksamhet.

Pionjär i postsparandet var vårt land dock icke. Den platsen lade England beslag på genom inrättandet av den allra första postsparbanken i världen 1861, tätt följd av några andra länder. Men — idén som sådan dök upp i Sveriges Riksdag så tidigt som 1817, då hade man dock redan ett enskilt sparbanksväsende inom landet att blicka tillbaka på och i viss mån hämta erfarenheter ifrån.

Förankringen i de breda folklagren blev från allra första stund det man strävade efter. I riksdagen framhölls det, att den föreslagna

»sparbanken borde, för att verka fullt gagnande vara lika lätt tillgänglig som krogen och handelsboden».

Så blev det, och för att från allra första början säkra detta syfte stod det klart, att man skulle träffa avtal med postverket om att få utnyttja postanstalterna som avdelningskontor.

Med- och mothåll skulle det bli. Som så ofta annars så hade också den nya banken en del födslovändor att genomgå. I riksdagen anförde ekonomiutskottet

»att den ringe tjänaren nu finge en möjlighet att se sin ringa inkomst av dagens mödor genom insättningen mångdubblad, och därmed ett hopp om att i framtiden se en boning upprest,

HARALD DANIELSSON, född i Roslagen, började sin bana i Postverket 1939 som lantbrevbärare. Han pensionerades 1984 efter att ha varit postmästare i Klintebhamn i 23 år. Han avlade fil kand 1988 och arbetar nu på en doktorsavhandling om Gotlands medeltida kyrkor. Harald Danielsson har också varit aktiv kommunalpolitiker.

en maka förvärvad, självbeståndet tryggt eller åtminstone ålderdomen försäkrad mot nöden».

Motståndarsidan var emellertid inte sen att lägga moteld. Därifrån sades att

»antingen komma postsparbankerna att verka i samma riktning som de andra sparbankerna, och då äro de överflödiga, eller komma de att verka emot den, och då äro de skadliga».

Man ansåg det också synnerligen betänkligt, att Staten med en egen bank konkurrerade med det enskilda sparbanksväsendet. Sedan den planerade postsparbanken i konkurrensbegränsande syfte bl a förslagsits komma att få lämna lägre ränta än enskilda banker, var man redo att fatta beslut. Motståndarsidan hade då sträckt vapen helt och hållet. Det berättas att en av de allra argaste motståndarna lär ha sagt i den avslutande riksdagsdebatten att han

»måste sanningsenligt bekänna att jag, efter det utmärkta anförande som herr Finansministern haft, icke kan vara så tjurskallig att jag tror mig förstå den saken bättre än han, varför jag yrkar på bifall till betänkandet»,

varpå Kungl Maj:ts nådiga förordning angående en postsparbank för riket utfärdades den 22 juni 1883. Banken påbörjade sin verksamhet redan den 1 januari påföljande år, och 1 444 postkontor i landet deltog i rörelsen (88 % av landets dåvarande postanstalter).

Knapphetens kalla stjärna kastade sitt

sken över starten. Den nyfödda tilldelades tre rum i posthuset vid Lilla Nygatan i Stockholm, man fick sig anvisat att låna telefon av postkontoret i samma hus (Kungl Maj:t beviljade den 1 april 1887 250 kr till egen telefon och telefonledning, och man står i 1889 års gemensamma telefonkatalog för Stockhom, Västerås, Örebro, Skövde, Mariestad, Göteborg, Vänersborg, Uddevalla, Eskilstuna och Strängnäs städer upptagen som Stockholm nr 8), den nye bankvaktmästaren förpassades av utrymmesskäl ut i bankfarstun, riksdagens revisorer gav bakläxa på ett inköp av blankettskåp till en kostnad av 370 kr vilket, enligt deras mening, bort kunna anskaffas för en tredjedel av denna kostnad till följd av sin tarvlighet osv.

Lönestaten uppgjordes i strikt överensstämmelse härmed. De sex första skrivbiträdena beviljades det furstliga arvodet av 60 kr/månad, och tillskyndarna av detta beslut försvarade sig med att »man kunde inte begära, att ett fruntimmer skall kunna föda och kläda sig samt leva ärbart med mindre än denna ringa inkomst», vilket troligen och förvisso var sant nog. Hur de arma »fruntimren» nu klarade av detta. . . Allt sådant skulle inom kort ändras. Nykomlingen hade kommit för att stanna, och rörelsen expanderade både kraftigt och snabbt.

Framsynta ledargestalter försedda med visioner och hårda nypor, fick riksdagens uppdrag att se till att postsparbanken gavs den utveckling som planerats. Män som generalpostdirektören A W Roos (vars dotter Anna Maria Roos, författarinna till bl a hela svenska folkets »Sörgården», erhöll postsparbanksboken nr 1), och J E von Krusenstjerna, postsparbankdirektören G F Sandberg m fl var de, som sattes att leda det i realiteten fristående statsföretaget Postsparbanken. Gubbarna var inte alltid sams om tagen, men mästare i att göra kompromisser, och bra sådana, vilket ju brukar innebära att ingendera parten är helt nöjd med dem. Framgångarna lät inte heller vänta på sig, den nya banken hade funnit sin nisch.

Här fick statsmakterna vittring av pengar och tillsatte snabbt en utredning med det välsvärvade motivet att Postsparbanken, trots sina framångar, ännu drogs med osmidighet och en viss otymplighet i organisationen. Utredningen skulle undersöka hur en ändrad organisation och en uppgång i Postverket kunde fungera. På grundval av dess resultat lade regeringen en proposition om införlivande med postverket, vilken riksdagen biföll med verkan fr o m 1923. Ett samtidigt förslag om inrättandet av ett Postgiro föll, men återkom påföljande år med resultat att detta inrättades 1925. Men — det är en helt annan historia.

Progressiva personligheter som postgeneralen Anders Julius Juhlin och postdirektören Johannes Döss stod beredda att ta hand om nykomlingen. Dalkarlen Döss blev chef för den nyinrättade postsparbanksbyrån, internt kallad Femte byrån, och blev därmed den forne postsparbanksdirektörens motsvarighet. Under hans fasta ledning skedde omorganisationen och den nödvändiga tekniska omdaning. Nu var det definitivt slut med bokföring för hand i de tjocka 5-kilosfolianterna och »eftermiddagsgardets» på fritid utförda ränteuträkning för hand, motboksgranskning och dylikt.

Det hade hunnit förflyta så gott som 40 år, innan Postsparbanken 1923 upphörde att vara en självständig statsinstitution. Generaldirektören Anders Örne hade blivit chef för postverket 1926. Författaren minns ännu de otaliga historier som internt florerade bland postanstalterna, om de duster som kunde förekomma mellan den kyligt korrekte Anders Örne och den eldfångde och robuste Johannes Döss. En av dem var, nog så målande och träffsäker, jämförelsen med det yttrande Gustaf II Adolf lär ha riktat till sin rikskansler, Axel Oxenstierna, då allt inte gick fort nog: »Om inte min värma livade eder köld, skulle alltsammans stelna och stanna av», varpå den stillsamme och korrekte ämbetsmannen och kanslern lär ha svarat, att »Om inte min köld svalkade Eders Maj:ts

hetta, så skulle alltsammans fatta eld och brinna upp». Jämförelserna gör sig själva.

Den sociala aspekten

Historiken har tillkommit för att huvudsakligen belysa de första femtio åren av Postsparebankens verksamhet och måla en bakgrund till dess insatser inom det sociala området i dåtidens samhälle. Ramarna för denna uppsats har inte medgivit en fortsättning på densamma, änskönt att detta hade varit en fascinerande uppgift. I det följande skall dock göras ett försök att både inom och utanför denna ram se hur, och på vad sätt, Postsparebanken under sin hundraåriga tillvaro följde upp sin från alla första början utstakade uppgift, att inte enbart vara en affärsdrivande institution, utan att även verka socialt.

För att rätt kunna förstå denna oheliga konstellation är det på sin plats att något erinra om de förhållanden som rådde i vårt land omkring sekelskiftet. Det gamla trygga bondesamhället hade skakats i sina grundvalar dels av skiftesreformerna, vilka totalt slog sönder den gamla bygemenskapen, och dels av den frambrytande industrialiseringen. Till detta kom så befolkningsoökningen under nittonde seklet, den biskopen Tegnér i ett tal år 1832 tillskrev »freden, vaccinet och potäterna». Allt detta förde med sig, att folk bröt upp och sökte sig till en förväntad idealtillvaro i städer och tätorter, men som för många skulle komma att bestå av fattigdom, social misär, bostadslöshet eller, i bästa fall, en enorm trångboddhet.

Emigration och urbanisering skapade obalans i ekonomin, boendesystemen och den sociala omsorgen. Det sociala skydds-nätet hade mycket grova maskor, och den som råkade trilla igenom visste, att i princip hade han/hon bara sig själv och sina närmaste att lita till. Mot denna bakgrund är det inte svårt att förstå ansträngningarna att lära den enskilde planera sin ekonomi och att genom eget sparande söka skapa sig en smula trygghet i tillvaron. Men – under de förhållanden som rådde kring sekelskiftet, var det inte allom givet att

Affisch från 1945.

kunna det!

Pantlånekontoren jämfördes med sparbankerna i argumentationen. Båda kallades för »barmhärtighetsanstalter», som i det ena fallet lånade till, och i det andra från de fattiga. Helt riktigt konstaterade man att

»genom den ena söker man bereda sig bättre dagar, genom den andra är det de sista kvarlevorna av bättre dagar man ser försvinna. Den ena visar oss en bild av det framåtskridande livet, den andra av det avtynande och tillbakagående».

Det var i första hand till småfolket man vände sig med sin pedagogik. Dessa hade i vanlig ordning drabbats värst och behövde för dem tillrättalagda och anpassade sparformer. För en krona kunde alla erhålla sin postsparebanksbok, orkade man inte med detta kapital på en gång, så kunde man gå vägen över särskilda sparmärken à 10 öre/st – egentligen att betrakta som ett embryo till skolsparandet. Och – orkade man inte heller med tioöringen, så kunde märket betalas med ett öre i taget i avbetalningar som noterades i särskilda rutor på kortet.

Elever i kö för att spara i skolsparbössa, 1940-talet.

Man letade med ljus och lykta efter andra sparformer för att bredda verksamheten. I den avsikten tillskapades skolsparrandet, sjömanssparrandet, sparklubbssparandet på arbetsplatserna, pensionssparande m m.

Skolsparrandet 1928 var en lysande idé för både bank och sparare vid fullföljandet av Statens direktiv om sparfrämjande åtgärder och sociala insatser. Man kunde här vända sig direkt till det småfolk man sagt sig vilja nå. Men inte nog med detta: Man gjorde enorma PR-vinster via skolbarnen, både hos deras föräldrar och hos deras vän- och bekantskapskretsar, effekter som vanns med endast mycket marginella insatser. I skolorna fick banken dessutom en bred kontaktyta genom hela det dåvarande starkt skiktade samhället. Här började man bearbeta morgondagens bankkunder i livets mest receptiva ålder på ett det mest effektiva sätt som tänkas kan.

Lärarnas, i samband med ekonomiundervisningen, helt ideella insatser för skolsparrandet kunde inte nog värderas. Hanteringen av skolsparbössorna och re-

Skolsparbössa med innehåll. En nyckel skulle förvaras hos läraren, en hos eleverna.

dovisningen av sparmedlen kunde i vissa skolor bli nog så tidsödande, och lärarnas enda ersättning för lång och trogen tjänst var till slut en Postsparrbankens plaket med inskriften »För sparfrämjande gärning» att lägga i byrålådan. Av och till ingick det i denna sparundervisning att av egna medel tillskjuta differenserna mellan skolsparbössans innehåll och kontrollbo-

kens. Posttjänstemännens fasa kunde det vara, att jämte det vanliga postarbetet även söka hinna med dom skolsparbössor, som vid terminsluten dråsade in och förväntades vara kontrollerade och medlen insatta till påföljande dag, då examen eller terminsavslutning skulle ske.

Utan ringaste tvivel var skolsparandet en effektiv och praktisk undervisning i ekonomi och i att individuellt skapa trygghet och ekonomiska förutsättningar. Men – medaljen hade också sin baksida. Författaren minns med vemod de stackars ungar, som bara hade röda och gråa slantar att mata den hungriga sparbössan med. Barn kan vara grymma; storbondesonen med sin blanka tvåkrona dolde inte sin insats, medan statarungen gjorde allt för att så diskret som möjligt smussla ner sina ynka slantar. De slantarna hade kostat sin ägare långt mer i arbete och sparsträngningar än någonsin honom med tvåkronan. Det hände att postsparbanksrepresentanten vid sina besök i skolan halade upp portmonnän och stack till ungen med kopparslantenn en större och vitare slant att stoppa i bössan, och författaren minns med värme hur gott det kändes i hjärtat att med ringa medel kunna få skapa åtminstone temporär jämlikhet. Ungens tacksamma blick var verkligen den finaste belöning man kunde få!

Som igångsättningsstimulus fick eleven 2 kronor av Postsparbanken, insatt i en bankbok med ett bankdiplom på första sidan. Den tvåkronan fick inte röras förrän spararen fyllt 16 år. Vid sina besök hos skolsparbössan eller på postkontoret kunde den unge spararen och postsparbankskunden, om han/hon så ville, få ett extra sparmärke som verifikation och sparstimulus, plus att insättningen även noterades i sparmärkeshäftet. Dessa märken, valda av spararen själv och i något ämne inom hans intressesfär (bil, båt, hund, katt, häst osv) blev våldsamt populära, och appellade till den samlarinstinkt vi bär inom oss alltsedan jägar- och samlarkulturernas tid.

Av det sagda framgår, att skolsparandet var av fostrande slag och en sparform på

lång sikt. Kortsiktigt var hanteringskostnaderna i klar disharmoni med lönsamhetskraven och, trots sina förtjänster på längre sikt, föll det under 1960-talet inför kalla ekonomiska realiteter.

Sparklubbssparandet, infört 1938, blev oerhört populärt men ställde stora krav på övervakning och uppföljning från Postsparbankens sida.

Många är de politiker, föreningsfunktionärer och fackföreningsledare m fl, som i sparklubben fick göra sina första erfarenheter i vad gällde t ex föreningsteknik. Där var sparandet satt i system, och var för det allra mesta direkt målinriktat. Det var fråga om helt andra summor än i skolsparandet, och även här gav sparformen goda PR-effekter för Postsparbanken, i och med att man tidigt band sparrarna till sig. Den sociala insatsen från bankens sida bestod i att verka för ett systematiskt sparande och planering av den enskildes ekonomi.

Nackdelen var, att sparformen krävde mycket stöd från bankens sida samt att stora krav ställdes på sparklubbssfunktionärerna, vilka utan egentlig utbildning och mot en mycket blygsam ersättning (5 öre per insättning) hade att samla upp sparmedlen på sin arbetsplats, bevaka att insättningar gjordes regelbundet samt vidarebefordra pengarna till Postsparbanken. Utan rätt man/kvinna på rätt plats kunde resultatet bli oönskade effekter av de allra tråkigaste slag.

En udda sparform var det år 1929 inrättade sjömanssparandet. Det skapades för att tillhandagå våra farande svenner sjömännen, vilka ju inte alltid kunde utnyttja de landbaserade post/bankkontoren. En »dragsedel», inlämnad till rederiet före avresan, lät banken sköta avdragen för fasta kostnader, och låta resten av lönen samlas på ett sjömanssparkonto i Postsparbanken. Före datamaskinernas tid var detta en uppskattad och ovanlig service i samverkan med rederierna, visserligen hanteringsmäsigt dyrbar även den, men socialt helt i linje med Postsparbankens målsättningar.

Motboksägarens

tillnamn: *Andersson*

förnamn: *John Erik Erland* (fullständiga)

födelsedag: den *23 jan* år *1925*

yrke: _____
(titel)

föräldrars eller målsmans namn: *Gines*
(för person, som ej fyllt 16 år, och för annan omtydig, som ej själv skall disponera medlen)

Andersson

Förbehåll: *Föd (2) kr. skall inlämnas till Banco motboksägaren fyllt 16 år.*

John Andersson
(postfunktionärs namn)

Postverkets identitetskort

är den bästa och bekvämaste legitimationshandlingen för utbekommande av postsparbanksmedel. (Upplysningar lämnas å alla postanstalter. Se f. ö. sid. II, Best. om leg.)
Motbok får ej mottagas till förvar å postanstalt.
Glöm ej att en gång årligen insända motboken till postsparbanken, Stockholm, för ränteanteckning.

Underrättelser för allmänheten.

För i postsparbanken inestående medel ansvarar staten. Motbok kan för såväl insättningar som uttagningar användas vid samtliga fasta postanstalter.

Insättning av medel.

Insättning kvitteras av postfunktionären genom anbringande i motboken av postfunktionären till ett mot insättningen svarande belopp.

Den, som begär motbok för annan, äger att utan vidare göra det förbehåll, att medel, som insätts å motboken, icke få uttagas förr än efter viss tid.

Minsta belopp, som på en gång må insättas, utgör en krona. Därutöver får insättning ske allenast i helt kronotal. En och samma persons tillgodohavande må ej ökas utöver 5,000 kronor annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet.

En och samma person äger i allmänhet ej utbetomma mer än en motbok; dock må omtydig över 16 år, som innehar motbok, varöfver han icke själv äger förgå, ävensom den, till vars förnäm motbok med visst förbehåll utfärdats, kunna utbetomma särskild motbok för insättning av egna medel.

Det är motboksnehavare förbjudet att ur motbok bort taga blad eller kvittenskupong ävensom att göra tillägg till eller ändring av de i boken verkställda anteckningarna.

Uttagning av medel efter uppsägning.

För utbekommande av medel å motbok skall denna företes å postanstalt och därvid — såvida ej uttagning vid anfördran (se nedan) kommer ifråga — göras skriftlig uppsägning:

för belopp av högst 500 kr. en vecka
" " öfverstig. 500 men ej 2,000 kr. två veckor och
" " " 2,000 kr. en månad,
allt före den dag, då medlen skola lyftas.

När sådant utan olagenhet kan ske, medgives dock, om så begäres, i allmänhet tidigare utbetalning än ovan sagts, såvida uppsägningen icke omfattar hela tillgodohavandet.

IV

Preskription (förlust av inestående medel).

Innestå medel å motbok, varå under loppet av tio år insättning eller uttagning ej förekommit, och har i avseende å dylik fordran ej vidtagits erforderlig åtgärd för fordringsrättens bevarande, skola medlen tillfalla postsparbanken, dock med rätt för generalpoststyrelsen att till vederbörande återbetala beloppet.

Ficksparbössor försäljas å postanstalterna.

Ränta å i postsparbanken insatta medel beräknas från och med dagen näst efter den, då insättningen ägt rum, till och med dagen närmast före den, då medlen uttagits, dock att, därest uttagning omfattar hela tillgodohavandet, ränta å det uttagna beloppet icke gottgöres längre än till utgången av månaden närmast före den, då medlen tidigast fått lyftas.

Uplupen ränta lägges vid kalenderårs slut till kapitalet. Å helt kronotal av sålunda uppkommande belopp beräknas ränta från och med början av näst därpå följande år. Rantefoten bestämes av Kungl. Maj: t och tillkännagives för allmänheten bland annat genom anslag å postanstalterna.

FÖRSTA
INSÄTTNINGEN
på denna bok är en gåva från
POSTSPARBANKEN

Nr **105595** ser. **U.**

Std. **1**

Summa: *Två kr.* 2 -

1933

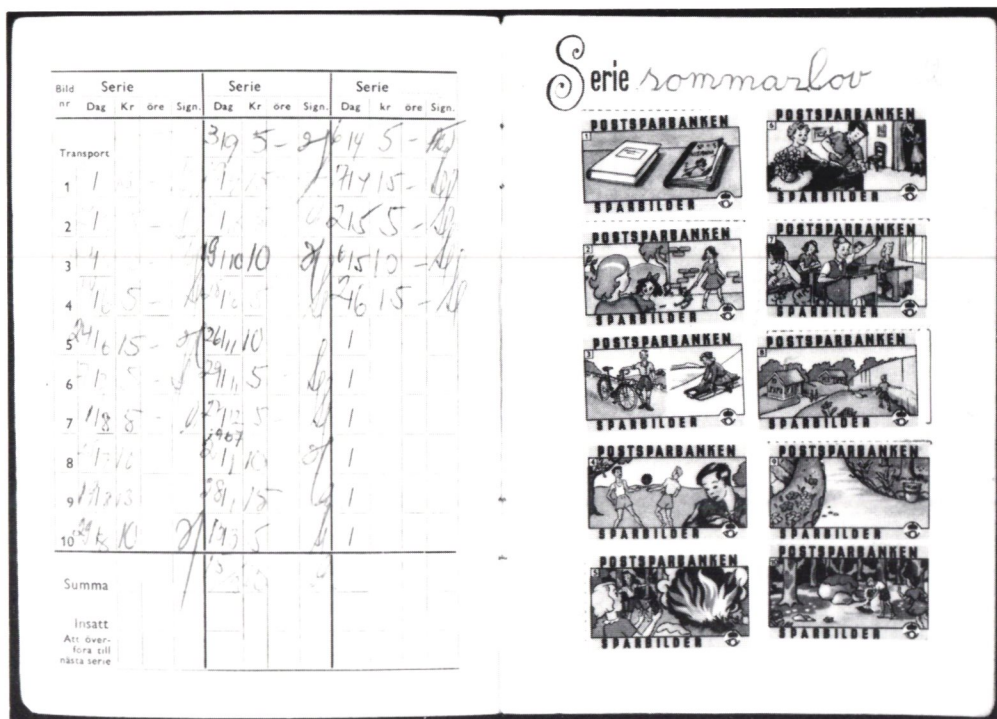
Summa *Tre Kronor* 3 =

20/11

Summa *Transport* 4 -

Skolsparbok med bestämmelser.

Spararens kontrollbok med samlarmärken.

Självfallet fordrade sparformen också mycket udda åtgärder och mycken omsorg. Hastiga uttryckningar till båtar, nyss komna i hamn och med kort liggetid, för att söka reda ut vad som upplevdes ha gått snett, eller att, efter tips från rederiet, söka fånga upp möjligheter ur marknadsföringssynpunkt, hörde till vanligheterna. En dag efter ett sådant besök ombord blev en förbluffad kassör på postkontoret behängd med flera rader billiga pärlor av en sjöman, som tack för att han sluppit ett bekymmer av den sorten.

Stenhård konkurrens och, i viss mån, statliga direktiv skulle genom åren tvinga fram ytterligare sparformer, vars framtida lönsamhet redan från början kunde ifrågasättas. Några skall här nämnas, nämligen: 1949 Ungdomens lönsparande 1962 Allmänna lönsparandet 1964 Barnbidragssparandet, och 1972 Nya lönsparandet (detta sedan Allmänna lönsparandet och Ungdomens lönsparande upphört att existera samma år).

Affisch från 1940.

De ursprungliga sociala ambitionerna kvarstod, men holkades ur i takt med att välfärden ökade och att kraven på lönsamhet tillväxte.

Postsparandet i det folkliga sammanhanget

har författaren valt att beskriva med utgångspunkt från egna erfarenheter som postanställd i 45 år, och som Postsparrankens »provryttare» i precis lika lång tid.

Som framgått härovan var Postsparbankens verksamhet mångfacetterad och erbjöd en mångfald kontaktytor för den som i tjänsten ville odla specialintressen. I sammanhanget blir det dock nödvändigt att rikta minnets strålkastarljus på de förhållanden som rådde under första halvan av innevarande sekel, den tid som hade att kämpa med första världskrigets verkningar, och som förde fram till det andra.

I välfärdens svenska folkhem har vi idag svårt att fatta att den tid existerat som tvingade de fattiga att ta sin familj med sig ut på bondens åkrar för att plocka ax som blivit kvar efter skörden. Det var en bedrövlig syn att se dessa människor med sina krökta ryggar, och barn med blåfrusna händer, samla veteaxen för att ta dem hem, torka dem i ugnen, grovmala dem i handkvarnen och av mällden koka sej en gröt, med vilken de kunde åtminstone tillfälligt hålla svalten borta från hemmet. Eller att män och kvinnor sågs vandra utmed vägarna, vallande sin ko då det egna betet inte ville räcka till, hur de tog till mössan eller ödmjukt neg, då en av de sällsynta bilarna, i regel en T-Ford, hördes komma tuffande. I den visste man att antingen länsman eller lanthandlaren kunde sitta, båda häftade man i regel i skuld till, båda ägde makt att försätta den skuldsatte på bar backe. Det sista man hade att ta till var sin ödmjukhet och sin vädjan om försökning. En annan bild av tjugotalets förhållanden utgjorde den fattiges barn, de kunde emellanåt vara ganska så många, dem familjen inte orkade hålla med skolmaterial utan måste vädja till den allsmäktiga kommunen om hjälp för.

Bläckpennan de fick då var en omålad pinne med mässingsskoning nedtill, där stålpenan var fästad. En mer effektiv fattigmansstämpel kunde dessa stackare inte få än då de spretade med dessa pennor, och där de satt med nötta och slitna läroböcker, ärvda av föregående generations olycksbröder eller systrar.

Den unge lantbrevbärarvikarien fick självfallet inblickar i både välmåga hos de bättre lottade och verklig nöd hos de sva-

Lantbrevbärarvikarien med gengasbil.

ga. Så t ex den som storbonde betraktade som under depressionens trettiotal hade utskylder att betala, men som inför postverkets representant vände børsen upp och ner på köksbordet. »Detta, du grabb, är allt vad jag har i kontanter idag», och där dessa kontanter utgjordes av en järnfemöring som kom rullande utmed bordskivan. Men — han ägde en postsparbanksbok, representerande den yttersta reserven, dit han kunnat samla, vad som blivit över från mindre hårda år.

En annan bild bet sej fast i minnet: Gamla mor Maria, varmt religiös, bodde i sin lilla rödmålade träkåk utmed lantbrevbärarens färdväg. Hon hade utgått ur 1800-talets andra hälft, född av fattiga föräldrar på stat under den närbelägna herrgården. Hon, om någon, hade fått lära sej vad den fattige hade att rätta sej efter. Men sin stolthet den hade hon i behåll. Hellre än att bege sej den tunga vägen till den förtroendevalde fattigvårdsordföranden i socknen, förde hon en enveten kamp för att i det allra längsta försöka klara sej själv.

Det gick så till att, trots då rådande föreskrifter om, att man fick äga bara en postsparbanksbok per person, hade Maria en sådan upplagd för mat och kläder, en

för stugans underhåll, ved o dyl, samt en som hon kallade »död- och begravningsboken», avsedd som reserv för att själv kunna betala den allra sista färden.

Det blev en tålmodsprövande stunder för den unge lantbrevbäraren, som ju månad efter månad upplevde samma ceremoni. Gumman satte sej ner för att fördela sin fattiga pension på dom tre postsparbanksböckerna, och det måste ha sin tid, kosta vad det ville. Dock – det var en upplevelse detta. Det stod som ett skimmer av förnöjsamhet kring hennes skrynkliga gamla ansikte då allt var klart, och att hon än en gång förmått att med Postsparbanksens hjälp skapa sej trygghet för stunden och än en gång förmått att bevara sin personliga integritet.

Gärna tog lantbrevbärrvikarien en omgång utskällning från den gamle pensionerade tullmästaren som satt i sitt fönster lite längre bort på linjen och väntade på sin B-upplaga av Dagens Nyheter, gärna gick han en rond med den falnande brasan i postbilens gengasgryta, gärna gjorde han sej beredd att möta de övriga postkunderna utmed linjen som alltför länge fått vänta på postbilen.

Ung och brinnande i anden, samt mot bakgrund av sina egna upplevelser, skulle den unge posttjänstemannen börja ägna sej åt uppsökande verksamhet mitt bland folket. Och – vad kunde vara naturligare än att uppsöka morgondagens postkunder i deras skolor? Glömsk av allt vad lönsam-

hetstänkande heter, predikade denne Postsparbanksens provryttare sparsamhet och planerad ekonomi, hötte med avbetalningsspöket och lämnade kvar skolsparbössor, där inga sådana fanns förut. En dylik sparlektion kunde urarta till rena matematiklektionen; där gavs hisnande exempel på, vad avbetalning kunde kosta, och för föreläsaren gällde det att vara ordentligt påläst. Han måste hela tiden vara helskärt: Bäst som det var kunde det mitt i alltsammans komma: »Va tjänar Du?» eller »va har du själv sparat ihop?», och då gällde det att snabbt ha ett passande svar till hands.

God hjälp kunde man på tiden före TV ha av några av Postsparbanksens gamla sköra filmer och dito vrenskande Bell & Howellprojektorer. Till de senare hörde att släpa omkring med ett mastodontmotsstånd à ungefär 30–40 kg, vilket dessutom formligen ÅT säkringar. Men dom gamla filmerna upphörde aldrig att fångla sin publik; man snyftade åt Sven Klingas fatigdom och tjöt ikapp då trollen härjade i »Trollbruden», man höll på att lyfta skoltaket då tjuvjakten gick över plank och hustak i »Kvarterets olycksfågel». Filmerna var på den tiden ett ovärderligt hjälpmedel, och bankrepresentanten var överallt lika välkommen. På ett ställe hände det att bilen hans inför hemresan inte ville röra sej ur fläcken. Förklaringen var enkel; bakom bilen ringlade sej en orm av ungar tvärs över skolgården, och hela kedjan ha-

Filmrutor från reklamfilmen »Lasse, Lasse liten».

de hakat på därbak. »Däu farst inte ak ha-im, vör vill se mair». En mer uppmärksam och tacksam publik kunde man inte ha önskat sej.

Uppfinningsrikedomen var, naturligtvis med lärarnas hjälp, stor. Pampiga »termometrar» på skolsalens vägg visade dag för dag hur spartemperaturen stigit, granna hemtillverkade tavlor över hägrande resmål prydde skolsalarna osv. Tyvärr är sparformen numer ett minne blott.

I marknadsföringssyfte gjorde författaren ett besök ombord på Johnsonlinjens (?) skepp »Orinocco» efter ett tips från mäklaren. Man samlades i all gemytlighet i en mäss ombord för att över ett glas dryfta sjömanssparandets fördelar. Man enades om att träffas påföljande dag i och för avslut. Ingen kunde då veta, att en ordentlig »pinnstorm» just den natten skulle bryta ut, än mindre att båten skulle slita sina förtöjningar och driva upp på land. Den sjöman finns inte som i ett dylikt ögonblick sätter sej ner och diskuterar sparpengar. Båten gick, efter att ha dragits loss

av bogserare, något avslut blev det inte, och för »provryttaren» återstod bara att grunna över, varför han inte smidde medan järnet var varmt.

En »missionsresa» gick till en ö ytterst i Österhavet – Gotska Sandön. Den gången var det fyrpersonalen som var föremål för marknadsföring och sjömanssparande. Vad »kolportören» inte hade räknat med var, att man skulle få en rykande nordan över både båt och besättning. Fartyget, en kustbevakningens patrullbåt, tog över sej floder av vatten och stampade sej fram i den vreda motsjön. Motorerna vrålade då propellrarna vispade i tomma luften på krönet av vågbergen. Inte allt vattnet rann av; storm och nollgrader gjorde henne ordentligt nedisad, och hon vakade allt sämre i sjön. Den arme postsparbanksrepresentanten befann sej ibland liggande raklång på durken nere i kajutan, ibland krampaktigt hållande sej fast i vad som fanns att hålla i uppe på den öppna kommandobryggan. Ytterrocken blev till ett ispansar, och den stod faktiskt för sej

Postsparbanken har makterna emot sig.

själv, då målet var nått och vi kunde ankra upp i lä under ön. Klädbyte i enskildhet, fyrmästarens flera nummer för små men dock torra kläder återställde ordningen och livade livsandarna. Hur affärerna avslöpte är svårt att minnas efteråt, kvar står emellertid minnet av fyrmästarsonens fromma förhoppningar om, att »nå bleir tåssken leikvel trindar u fetar nå», detta i förhoppning om, att kung Neptun ännu hade ett ord att säga i form av sjösjuka och annat elände. Denne potentat hade emellertid sagt sitt för den gången, och intet behövde offras under hemfärden, vilken skedde för god akterlig vind.

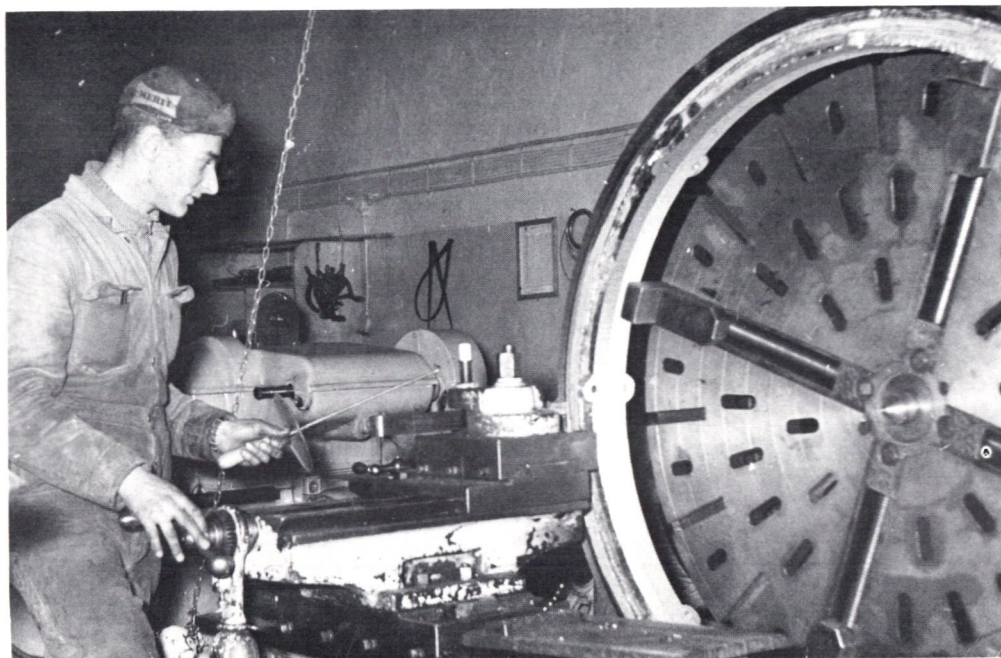
Sparklubbarna var kanske det medium, som näst efter den vanliga postsparbanksboken trängde djupast in i kundkretsen. Här uppstod genast en stenhård konkurrens mellan Postsparbanken och de enskilda sparbankerna, och tidvis uppstod en situation med bud och motbud. Genom sin organisation och sina resurser hade dock i regel den förstnämnda ett klart övertag.

Sparformen byggde, förutom på själva sparidén och målsparandet, även på tvärsocial gemenskap inom sparklubbens ram.

Det kunde hända att man träffades t ex en gång i kvartalet i och för utbyte av information och idéer, ev välja ny omgång sparklubbansfunktionärer eller annat av gemensamt intresse. Naturligtvis såg man med välbehag att postsparbanksombudet medverkade med filmvisning och placeringsinformation. Intresset för spekulation i aktier var ett stående inslag vid dessa träffar.

Målgrupper för marknadsföringen av sparklubbar var arbetsplatser, politiska och andra ungdomsförbund, yrkes- och verkstadsskolor m fl. Överallt fordrades bestämda, snabba och målinriktade åtgärder, med hänsyn till konkurrenssituationen (typ »Gynna bygdens egen bank, låt Dina pengar stanna på Gotland/i Din egen bygd/i Din egen socken osv»). Postsparbanksens utlåningssiffror i bygden till skolor och andra allmänna inrättningar m m kunde härvidlag vara till god hjälp.

I en bygdegård höll författaren sparpredikan, bifallsyttringarna var synnerligen måttliga från ungdomarnas sida. Då »sockerbiten», en av Volvos inhyrda reklamfilmer med ett överflöd av vackra blommor

Här handlar det om en sparklubb på en verkstadsskola.

och färger och lika vackra som lättklädda flickor, visades kom applåderna ända fram till dess att en av de ungdomliga åhörarna fick ärendet ut. I förbifarten snavade han på filmapparatens högtalarsladd, förbindelsen bröts och spridda busvisningar började höras. Turligt nog hade föreläsaren sett filmen så många gånger, att han kunde fortsätta utan högtalare och själv sufflera filmen till slut. DÄR BLEV DET EN SPARKLUBB!

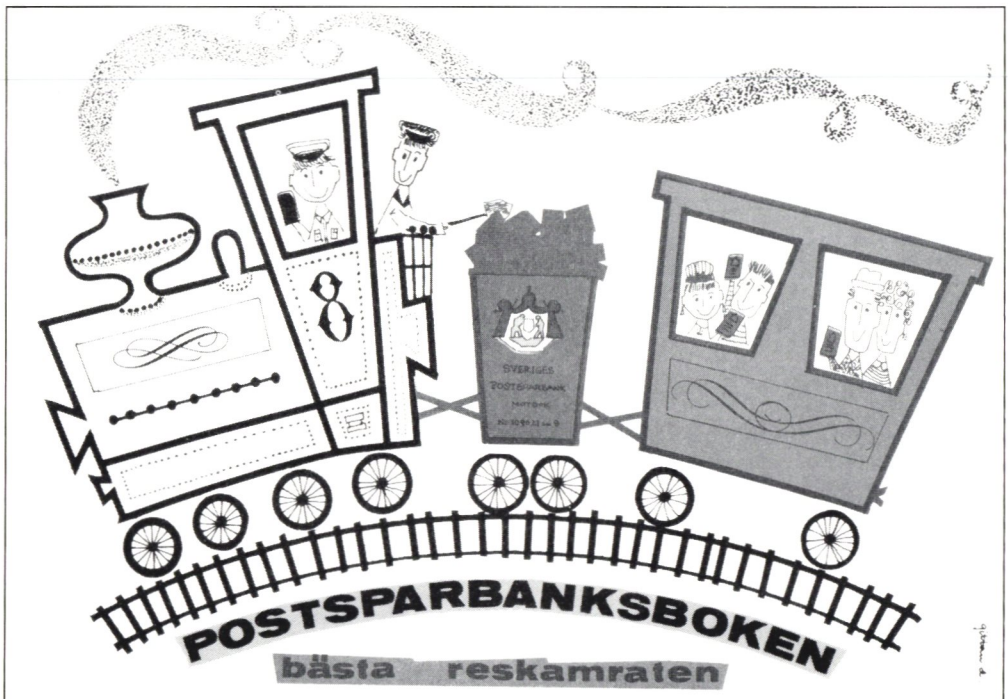
Sämre skulle det gå den dag då ett försök gjordes att bilda sparklubb på en av dåtidens verkstadsskolor. Bankrepresentanten blev ordentligt utskrattad av ynglingarna, som ju bara hade en blygsam fickpeng att spara av. Men – just den klubben, ty det skulle med rektors hjälp bli en sådan senare, blev en av de mest seglivade i det området.

Trots sin popularitet och starka folkliga förankring, och trots sina företräden i övrigt, föll sparformen för lönsamhetskraven och kalla ekonomiska realiteter. För alla oss som jobbat med den kom detta inte som någon överraskning.

Den vanliga postsparbanksboken var tveklöst den sparform som hela svenska folket raskt tog till sitt hjärta. Den konstituerade hela begreppet Postsparbanken.

Det började redan hos den nyfödde med att dopgåvorna sattes in på en postsparbanksbok, utfärdad i barnets namn, och kunde sedan fortsätta med en skolsparbok med den obligatoriska lyckotvåkronan insatt av banken som en blygsam början, lika för alla som ville skolspara i Postsparbanken. I och med detta hade man på ett tidigt stadium knutit spararna till sig och arbetat på lång sikt, senare i livet skulle helt andra sparformer erbjudas.

Riksvapnet på bokens omslag stod som en symbol för trygghet och säkerhet, ett slags »Hinc robur et securitas» (härav styrka och säkerhet). Staten själv stod som garant för de insatta medlen, vilket i vissa tider kunde ha sin stora betydelse. Man mindes kreugerkraschen och skottet i Paris, företeelser som bl a drog med sej Allmänna Sparbankens fallissemang och sparmedlens totala förlust. Dessutom

Ett av de många reklamkortet för postsparandet.

fanns ju Postsparbanken överallt där ett postkontor fanns och, sedermera, där en lantbrevbärare passerade. Man hade uppfyllt alla de löften och syften man år 1884 satte upp för den statliga sparbanken, vilken snabbt vann framgång, detta trots vissa oförmligheter i konkurrensbegränsande syfte. Man satte t ex maximibelopp för inestående kapital, gränser sattes för vad som utan uppsägning i förväg fick tas ut osv. Samma syfte fanns bakom den i regel halvprocentiga lägre ränta banken gav till sina sparare.

Postsparbanken satsade friskt på enkel och lättförståelig propaganda och reklam. Författaren minns ännu det färggranna plakatet med tunnan nedanför stupröret och devisen »Litet åt gången blir mycket med tiden», eller ett annat med bild av de i början brukliga kvittenskupongerna i läckra färger. »Postsparbanken sätter färg på sparandet» sa man då, och visst appellerade dessa klisterlappar i viss mån till samlarinstinkten. De var dock tungarbetade i kassaarbetet och togs sedermera bort.

Ett hjälpmedel för småspararen, även det knutet till samlarintresset, var de mycket tidigt införda ficksparbössorna, till en början utförda för 10 och 25-öresmynt. De blev så folkära att en och annan sådan än idag är i bruk. En av dessa sparare, i Klintehamn, säger sej ha sparat mellan 8—9 000 kr enbart med hjälp av ficksparbössorna, tyckte det var ett roligt sätt att spara, men lade av i och med att de började tillverkas i plast. »Den blanka» skulle det vara, och det hjälpte inte att banken en tid tillhandahöll roliga spargubbar som ett slags ställ för bössan. Ficksparbössorna hade dock den nackdelen att de tyngde kassaarbetet. Dessa hobbysamlare kunde nämligen på en gång leverera ett helt knippe med bössor, räkandet tog tid, och kassakön växte. De föll bort bl a av denna anledning, samt för en ny tids penningvärdesförsämring.

Bilden av den folketägda sparbanken har under årens lopp starkt förändrats från den brokiga bild som i det föregående presenterats och fram till dagens, av hård

Affisch från 1944.

konkurrens och ökade krav på lönsamhet och ständig anpassning i tiden starkt formaliserade bild. Den otroliga utveckling som skett och fortfarande sker på ADB-teknikens område har helt revolutionerat arbetet. Borta är de personliga insatserna från förr, borta är det långsiktiga arbetet, allt en nödvändig eftergift för en inbrytande tids nya och starkt ändrade krav. En påtaglig illustration till detta är, om man så vill, postsparbanksboken själv; från det gamla pampiga formatet har den i omgångar brutits ned till ett format, mer passande moderna bankkunders plånböcker. Säkerhetssymbolen/riksvapnet har för länge sedan försvunnit från pärmen, och de handgjorda anteckningarna är ersatta av maskinella.

Man behöver inte längre enbart vara stadd i spararenden vid sina besök hos den moderna PKbanken. Numera kan man i akuta situationer även bli hjälpt med lån för längre eller kortare tid, med inköp av aktier och resevaluta m m.

PKbanken, sena tiders efterföljare och arvtagare till Postsparbankens verksamhet, högtidlighöll hundraårsminnet av den senares tillkomst vid en fest i Blå Hallen i Stockholms stadshus 1984. Det skedde under stor uppslutning från TV:s och övriga massmedias sida, och erinrade om den starka folkliga förankring postsparandet och postsparbanksidén än idag har, trots

alla förändringar i både tid och rum. De ursprungliga idéerna från 1883/1884 med sociala hänsynstaganden och omsorg om de svaga grupperna i samhället har, jämsides med bankverksamhetens förutsättningar, visat sig bära genom mer än ett-hundra år, och vittnar om med vilken framsynthet man skred till verket då Postsparbanken en gång tillskapades.

Källor

Wilhelmsson, Karl: 1934 Sveriges Postsparbank 1884–1933

Samuelsson, Kurt: 1978 Postbanken – Postsparbank och postgiro (1884–1925–1974)

Forssell, Nils: 1936 Svenska Postverkets Historia, band I–II

Wilhelmsson, Karl: 1950 Svenska postgirot 1925–1949

Postv. Infoavd: 1978 Lantbrevbäringen 100 år.